

Magyar Szilvia:

A ZÖLD NAGY SÁRKÁNY CSAK MESE!

RÖVID ÉRTEKEZÉS A MELLÉKNÉVI JELZŐS SZERKEZETEK SORRENDJÉRŐL

John Ronald Reuer Tolkien (*A gyűrűk ura* trilógia szerzője) alig volt öt éves, mikor már folyékonyan írt és olvasott, s mint afféle angol kisfiú, sárkányokról ábrándozott. Nem sokkal később írt egy mesét is, melyet édesanyja megnézett, elolvasott, és csak annyi hozzáfűznivalója akadt: „Az nem zöld nagy sárkány, hanem nagy zöld sárkány”. Amikor a kisfiú híres nyelvészé cseperedett, így beszélt erről: „Nem tudtam, miért, és most sem tudnám megmondani”. (HANPHRY CARPENTER, *A BIOGRAPHY*, GEORGE ALLEN AND UNWIN, OXFORD, 1977)

Úgy tűnik, erre a kérdésre, majdnem harminc évvel Tolkien halála után, Kiefer Ferenc választ ad Jelentéselmélet c. könyvében.

Kiefer először is vállalkozik arra, hogy meghatározza, mi az a melléknév, de azt látjuk, hogy ez koránt sem egyszerű dolog. Az általánosan elfogadott vélemény a MMNyR szerint: a melléknév... valamely főnévvel megnevezhető dolog tulajdonosságát fejezi ki. (KIEFER FERENC *JELENTÉSELMÉLET*, CORVINA KIADÓ, BP., ÉN., 179.) Azonban Kiefer szerint ez a meghatározás áll még főnévi összetételek előtagjára, és logikai megközelítésben ígére és predikatív főnevekre is. (*JELENTÉSELMÉLET*, 179.) Mivel ez a logikai megközelítés a mi sárkányunk szempontjából nézve irreleváns, csak megjegyezni kívánom, hogy az okfejtés vége ez lett: a főneveket kategorizálásra, a mellékneveket jellemzésre használhatjuk. (*JELENTÉSELMÉLET*, 183.)

A kérdés megválaszolását ezután szemantikai eszközökkel kísérel meg az író.

78

Relatív-ítás elmélet

Kiefer szerint a mellékneveket szemantikai osztályozás alapján három csoportba rendezhetjük: vannak az **abszolút**, a **relatív** és a **nem szabályos** melléknevek. Egy melléknév besorolhatóságát onnan állapíthatjuk meg, hogy egy, a melléknevet tartalmazó mondat milyen implikációkat tesz lehetővé. Például:

- a) *A szomszédom egy finn férfi.* => a szomszédom férfi, és a szomszédom finn.
- b) *Pista egy egészséges kisfiú.* => Pista kisfiú, és Pista egészséges.

Az implikációs viszonyok sémája tehát a következő:

- 1.) X egy ADJ N → X egy N
- 2.) X egy ADJ N → X (van) ADJ

Azokat a mellékneveket, melyek mind az 1.), mind a 2.) implikációnak eleget tesznek, abszolút mellékneveknek nevezzük. Ide tartoznak a népnevek (*német, per-*

zsa, görög), a kontradiktórikus viszonyban álló melléknevek (*nedves – száraz*), a színnevek (*piros, kék*), a részletező melléknevek (*zömök, sovány, csalfa*), a privatív melléknevek (*süket, vak*), és a valamilyen tulajdonság nagy fokát jelölő melléknevek (*kiváló, gyönyörű*). (JELENTÉSELMÉLET, 188.)

Azokat a mellékneveket, melyekben az implikációk közül csak az 1.) áll fenn, **relatív** mellékneveknek nevezzük. Ide tartoznak a mértéket jelölő (magas – alacsony, hosszú – rövid) és az értékelő melléknevek (szép – csúnya, lusta – szorgalmas). (JELENTÉSELMÉLET, 188.)

Azokat a mellékneveket, melyekre egyik implikáció sem igaz, **nem szabályos** mellékneveknek nevezzük. Ezek csak predikatív vagy attributív helyzetben fordulhatnak elő. (JELENTÉSELMÉLET, 189.)

Tehát ha azt mondom, hogy *a háromkilós kalapács nehéz dolog*, akkor abból nem következik, hogy a kalapács dolog (bár ezt, szerintem, magától is tudja mindenki), csupán az, hogy nehéz. (*Nehéz*: relatív melléknév.) Valamint ha *Péter az állítólagos feljelentő*, abból nem következik, hogy Péter állítólagos (hiszen akkor azt sem tudjuk, létezik-e egyáltalán), csak az, hogy feljelentő (bár Péter létezik, nem tudjuk, hogy ő volt-e). (*Allítólagos*: nem valódi melléknév.)

A mértéket jelölő, vagyis **dimenzionális** melléknevek esetén a használatukhoz kell legyen az elménkben egy norma, egy viszonyítási alap. Az értékelő melléknevek esetében a norma változó, az elvárásoktól függ. (JELENTÉSELMÉLET, 190.)

Van akváriumod?

79

Ha van, akkor kredenc. (Tehát, aki ismeri a viccet meg a filmet, annak nem kell megmagyarázni, aki pedig nem, az meg úgysem érti...)

A dimenzionális melléknevek jelentésábrázolásában kell egy összehasonlítási alap, egy C halmaz, melyet a kontextus alapján határozhatunk meg, és amely tartalmaz egy benne definiált átlagértéket. Ha azt mondom, *Péter magas*, és nincs kontextusom, akkor Péter egy általam elképzelt C értékhez viszonyítva magas. De ha japánok vagyunk, és azt mondom, *Péter magas*, akkor valószínűleg a japán átlagértékhez képest magas, mert az én valóságomban C a japán átlagérték. Ha tehát ez a Péter az amerikai kosárlabdázók között alacsonynak találja magát, abban semmi meglepő nem lesz. A valóság nem változott, csupán a C értéke.

Tehát csak a C változik, a melléknév értelmezése lényegében változatlan. (JELENTÉSELMÉLET, 189-191.) Ugyanakkor más a *jó ember*, a *jó király*, a *jó kés* és a *jó előadás* kifejezésekben a *jó* szó jelentése. Valamint a *könnyű feladat* és a *gyors autó* jelzőjében fellelhető a következő jelentéstartalom: a feladatot könnyű megoldani, az autó gyorsan tud haladni. (JELENTÉSELMÉLET, 196.)

Ha eljutottunk idáig, Kiefer Ferenc szerint megértünk a probléma megoldásának megismerésére, már ami a *zöld nagy sárkányokat*, az *angol kedves fiúkat* és a többieket illeti.

Bonyolultság szerint

A jelzői melléknevek egy része így explikálható: ADJ N $\leftrightarrow$ N, mely ADJ

Pl.: *a barna kalap* $\leftrightarrow$ a kalap, amely barna. Ebbe a csoportba (nevezzük A csoportnak) az **abszolút** melléknevek tartoznak.

A **dimenzionális** mellékneveknél a normához viszonyítunk, így a képlet:

ADJ N $\leftrightarrow$ N, mely ADJ a C-hez képest. (ez legyen a B csoport) pl.: *nehéz bőrönd* $\leftrightarrow$ bőrönd, mely a többi bőrönd átlagsúlyához képest nehezebb.

Ha –ó/-ő képzős deverbális főnevet használunk jelzőként, akkor e jelző az alapigét módosítja. Pl.: *gyors futó* $\leftrightarrow$ valaki, aki gyorsan fut. (ez lehetne a C csoport)

A képlet: ADJ N $\leftrightarrow$ x, aki ADV V.

Van még egy csoportunk (D), melyben a lényeg, hogy a jelzős szerkezet alaptagja a jelzős szerkezethez hozzáértett ige tárgya, vagy határozóragos vonzata. Ezt az igét mindennapi ismereteink alapján határozzuk meg (tehát ugyancsak a saját valóságunkból származik). A *könnyű feladat*, *nehéz nyelv*, *kényelmes fotel* szerkezetekre ráhúzható képlet tehát:

ADJ N $\leftrightarrow$ N, amelyet ADV V, ahol V a rekonstruált ige. Pl.: *könnyű feladat* $\leftrightarrow$ a feladatot könnyű megoldani. (JELENTÉSELMÉLET, 197-198.)

Ezen kívül még egy fogalommal kell megismerkednünk. A **funkciónevek** olyan főnevek, melyekhez bizonyos funkciókat rendelünk hozzá. Pl.: a *király* funkciója, hogy uralkodjon, az *anya* funkciója, hogy gyereket neveljen. Kiefer szerint a funkciónevek nem férnek össze az A csoportba tartozó melléknevekkel, tehát megkérdőjelezhető a *szőke király* szerkezet helyessége. Ebből levonható az a következtetés, hogy – mivel a *hercegnek* nem az az elsődleges funkciója, hogy magányos királylányokat mentsen meg sárkányoktól, hanem, hogy apját kövesse a trónon – nem érdemes a *szőke hercegre* várni. Vagy legalábbis megkérdőjelezhető a helyessége. (JELENTÉSELMÉLET, 198.)

Kiefer még leszögezi, hogy a C és a D csoport között az a különbség, hogy míg a C csoportbeli szerkezet azt jelzi, hogy a szóban forgó entitás mit tesz, addig a D csoportbeli szerkezet megmutatja, hogy adott entitással mit lehet tenni. Tehát a *gyors futó* gyorsan fut, míg a *könnyű feladatot* könnyű megoldani. Vagyis ha a C-vel jelölt szerkezetet átalakítjuk, E vagy T/3-as igét kapunk, a D szerkezetben ellenben átalakítás után főnévi igenév lesz. (JELENTÉSELMÉLET, 198.)

Azt, hogy milyen sorrendben tesszük a jelzett szó elé a melléknévi jelzőket, az befolyásolja, hogy adott melléknév melyik csoportba tartozik. Az A csoportbelieknek a legegyszerűbb a szemantikai szerkezete, ezért mindig az áll a jelzett szóhoz legközelebb. Minél bonyolultabb a melléknév szemantikai szerkezete, annál távolabb áll a jelzett szótól.

Ebből az következik, hogy Kiefer szerint helyes szerkezet a *hosszú lengyel szó*, a *nagy fehér ház*, a *kényelmes nagy piros fotel*, és a *nagy zöld kínai váza*. (JELENTÉSELMÉLET, 199-200.) Én azonban állítom, hogy helyes a *lengyel hosszú szó* (ezzel még az író is egyetért), a *fehér nagy ház*, és a *nagy kényelmes piros fotel* is. A

nagy zöld kínai vázával már csak azért sem tudok vitatkozni, mert nem egyértelmű, hogy a kínai váza típusú edényről van-e szó (melynek állandó jelzője a *kínai*), vagy egyszerűen egy Kínából származó edényről beszélünk, ami mellesleg váza.

Még megjegyzi az író, hogy a C és D csoportbeli melléknevek nem fordulhatnak elő egyazon szerkezetben, és hogy a népnevek és színnevek mindig egy megadott sorrendben követik egymást, függetlenül attól, hogy mindegyik ugyanazon csoportba tartozik, így nem beszélhetünk alárendelt szerkezetről vagy bonyolultsági fokról. (*JELENTÉSELMÉLET*, 200.)

Ezek szerint Kiefer Ferenc szerint sem helyes a *zöld nagy sárkány*, ám arra már ő sem hoz magyarázatot, hogy mit történt az *olasz szőke lány*-nyal. Hiszen az *olasz* és a *szőke* ugyanabba a csoportba tartoznak, a népnév viszont mégiscsak közelebb áll a *lány*-hoz, mint a *színnév*. A népnév ugyanolyan állandó jelzője a jelzett szónak, mint a *színnév* (feltéve, ha a jelzett szó nem a *kaméleon*), tehát ez sem tekinthető viszonyítási alapnak. Mentünk-e tehát előrébb?

Higgy a mesékben!

Lehet, hogy felnőtt fejjel rosszul teszem, de én még hiszek a mesékben. Tehát ha kedvem tartja, megvárom a *szőke herceget*, aki majd legyőzi a *zöld nagy sárkányt*. Feltéve, ha be tudom bizonyítani, hogy utóbbi is létezik.

Bizonyítékul csupán azért az olasz nyelvet hozom fel, mert az olaszok a jelzet szó mögé teszik a jelzőket, tehát könnyebb lesz így elképzelni a dolgot. Persze az olaszban is előfordul, hogy a jelző a jelzett előtt áll, de mást jelent például a *vecchio amico* „*régi barátom*”, mint az *amico vecchio* „*öreg barátom*” (korban, évei számát tekintve öreg). Most vegyük a hagyományos esetet!

Mint az olasz, én is a jelzett mögé fogom tenni a jelzőket, abban a sorrendben, ahogy az magyarul helyes lenne. (Pl.: *kutya ugató barna nagy* = *nagy barna ugató kutya*)

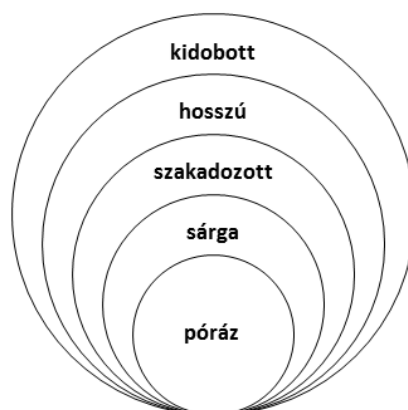
Póráz sárga.

Póráz sárga szakadozott.

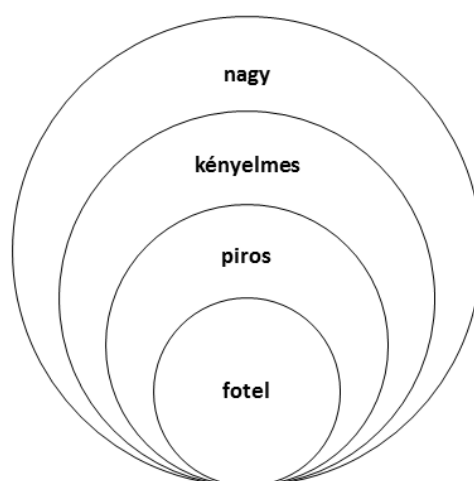
Póráz sárga szakadozott hosszú.

Póráz sárga szakadozott hosszú kidobott.

Vegyük az utolsó példát. *Kidobott hosszú szakadozott sárga póráz.*

Láthatjuk, hogy egy folyamatosan táguló halmazgyűrűt kapunk. A pórázhoz a legközelebb a *sárga* áll, mint színnév (A csoportbeli), aztán jön a *szakadozott* kicsit távolabb, és mögötte a *hosszú* (mindkettő B csoportbeli) és végül a *kidobott* (D csoportos). Ugyanez a helyzet a *nagy kényelmes piros fotel*-lel is.

Holott a *nagy*-nak Kiefer szerint meg kéne előznie a *kényelmes*-t ebben a lineáris sorban, hiszen ő a *kényelmes* mellé feltételezi az *ül* igét. → *kényelmes fotel* ↔ *kényelmesen* lehet benne ülni. Az én valóságomban azonban nem feltétlenül hiányzik ige a mondatból. A szerkezet úgy is átalakítható, hogy *fotel*, amely *kényelmes*.

Én ebből azt a következtetést tudom levonni, hogy a fokozatosan táguló halmazgyűrű legbelső eleme mutatja a jelzett legközelebbi tulajdonságát. Tehát a jelen

jelzőkkel ellátott *póráz* legközelebbi tulajdonsága, hogy *sárga*, aztán hozzátartozik még, hogy *szakadozott*, ezt még megtoldhatjuk azzal, hogy ráadásul *hosszú* is, de mindenképpen csak utoljára említjük, hogy ennek tetejében (vagy inkább éppen ezért) *még ki is dobták*.

Ugyanez a helyzet a *fotel*-lal. A *fotel*-hoz sokkal inkább hozzátartozik az, hogy *piros*, mint hogy *kényelmes*, de a kényelme talán abból ered, hogy *nagy*, s *nagysága* nem abból, hogy *kényelmes*. Valamint az, ha valami nagy, nem feltételezi azt, hogy kényelmes is, és fordítva.

Most térjünk vissza a mi mesemondóvá és nyelvészé cseperedett kisfiúnkhoz, és hagyjuk neki befejezni a mesét! És mivel Tolkiennál semmi nem volt lehetetlen a meséiben, képzeljük el a következőt:

„...és akkor este összegyűltek a nagy sárkányok tanácskozásra. (Itt a *nagy* a sárkányok állandó jelzője, és a szituációnál fogva közelebb áll a jelzethez, mint bármely más jelző.) Aztán felszólalt a zöld nagy sárkány (tehát nem a *kék*, a *sárga*, a *fehér* vagy a *lila*)...”

Ugyan nem egy hagyományos szituáció, de nem elképzelhetetlen ez sem.

Saját véleményem továbbra is az, hogy amikor az ember megtanul beszélni, átvesz egy normát a környezetétől, melyben elfogadott, hogy *nagy fehér ház*-ban lakunk, hogy a mesében *nagy zöld sárkány*-ok tartanak fogva *szőke idegen királylány*-okat, akiket a *kedves angol lovag*-ok megmentenek. És amikor beszélünk, egy beépült normát követünk, nem pedig azon gondolkodunk, hogy adott melléknév szerkezete szemantikailag mennyire bonyolult. Ellenkező esetben nem találnánk azt idegen nyelvekben, hogy a szórend más, mint a magyarban, hiszen az adott melléknév szemantikai felépítése ugyanaz kellene, hogy legyen.

Tehát, mint ahogy csupán a nyelvi jel önkényes volta határozza meg, hogy mit hogyan nevezünk (FERDINAND DE SAUSSURE, *BEVEZETÉS AZ ÁLTALÁNOS NYELVÉSZETBE*, CORVINA KIADÓ, BP., 1998), éppígy csupán a születésünktől hallott minta után ítéljük meg egy jelzős szószervezet szórendi helyességét.

Felborítható és megbolygatható lehetne ez is, ilyen vagy olyan szempontok alapján. Mint ahogy Végh György írta Elképesztő, de így igaz c. versében. „Nem kellene hozzá más, csak a szándék, / meg hogy a szavak föllázdjanak.” (VÉGH György *összegyűjtött versei*, MEK, <http://mek.oszk.hu/08400/08437/08437.htm>)

Felhasznált irodalom:

CARPENTER Hanphry, *A Biography*, George Allen and Unwin, Oxford, 1977.

KIEFER Ferenc, *Jelentélmélet*, Corvina kiadó, Bp., én.

SAUSSURE FERDINAND DE, *BEVEZETÉS AZ ÁLTALÁNOS NYELVÉSZETBE*, CORVINA KIADÓ, Bp., 1998.

VÉGH György *összegyűjtött versei*, MEK,
<http://mek.oszk.hu/08400/08437/08437.htm>, (letöltve: 2014. 07. 10.)